

ФЕНОМЕН КРИМУ У МИНУЛОМУ, СЬОГОДЕННІ І МАЙБУТТІ УКРАЇНИ

(Рецензія на книгу «Наш Крим: неросійські історії українського пів-
острова: зб. ст. / упоряд. та вступ С. В. Громенко. Київ: К.І.С., 2016. 315 с.»)

Крим – це не лише ділянка суходолу загальною площею 27 тисяч квадратних кілометрів, яка оточена з трьох сторін Чорним й Азовським морями та впродовж багатьох тисячоліть приваблювала на свої терени багато етнічних спільнот і груп. Насамперед кримський півострів – один із важливих геополітичних та геоekonomічних центрів Чорноморського регіону, за володіння яким з давніх-давен велася жорстока і кровопролитна боротьба. Не випадково, що саме з анексії Криму розпочалася російсько-українська неоголошена гібридна війна в лютому–березні 2014 р. Тогочасна українська влада на чолі з О. Турчиновим сподівалася, що відмова від українських територій цілком задовольнить апетити російських агресорів, але сталося навпаки – влітку 2014 р. на Сході України розпочалася справжня війна, яку офіційний Київ чомусь сором'язливо назвав АТО (антитерористична операція). За влучним висловом В. Черчилля, якщо влада між ганьбою і війною обирає ганьбу, то, зрештою, вона отримає і ганьбу, і війну. Україна у 2014 р. вкотре підтвердила цю аксіому. Проте аншлюс Криму не лише став великим досягненням особисто В. Путіна та його поплічників і яскравим зразком для наслідування проросійськи налаштованих антиукраїнських сил Півдня й Сходу України. Також ця успішна операція російських неоімперіалістів створила ідеологічний концепт-мем «Крым – Наш!», який, у свою чергу, став вагомим фактором в

інформаційно-мілітарному наступі Російської Федерації на Українську Державу. Зрештою, те, що сталося з Кримом, – не випадковість, а закономірність. Київ, на відміну від Москви, завжди катастрофічно мало приділяв уваги Кримській автономії, не створив і не зреалізував на теренах півострова україноцентричної державницької соціальної, економічної, ідеологічної й культурної політики. У результаті, коли настав час випробувань, на захист української державності в Криму піднялися лише кримські татари, а переважна більшість мешканців автономії вичікувала, хто переможе і до кого приєднатися. Зрештою, проблема Криму не зникла з його тимчасовою втратою, а, навпаки, його поверненням треба займатися на всіх рівнях: міжнародному, дипломатичному, політичному, економічному, мілітарному, гуманітарному й інтелектуальному.

Тому поява такої цікавої і важливої книги «Наш Крим: неросійські історії українського півострова» є актуальною й на часі. Попри заявлену публіцистичність видання авторський колектив у складі таких дослідників, як Ярослав Антонюк, Гульнара Бекірова, Петро Вольвач, Владислав Грибовський, Сергій Громенко, Вадим Джувага, Андрій Іванець, Олеся Ісаюк, Вахтанг Кіпіані, Богдан Короленко, Олена Любовець, Максим Майоров, Ростислав Пилявець, Ярослав Тинченко, Віктор Трегубов і Станіслав Цалик, відповідально поставився до завдання дезавувати й

показати брехливість і фейковість кондового імперського міфу про Крим як про «исконно русскую землю», що «завжди належала Росії», який, врешті-решт, став наріжним каменем пропагандистської кампанії реваншистської Росії як у переддень анексії півострова, так і сьогодні задля виправдовування своїх агресивних дій перед власними громадянами та міжнародним співтовариством (с. 2).

Книга складається зі вступу, шести розділів і післямови.

Зокрема, у вступі «Історія Криму між міфом та реальністю» автор й упорядник рецензованої нами праці С. Громенко зазначає, що з метою узаконення загарбання півострова й увічнення концепту «Крым – Наш!» штатні пропагандисти Кремля створили для мешканців Криму та Росії комплексний набір різнопланових міфів, що мають обґрунтувати право Москви на володіння цими територіями. Це стосується і фальсифікації давньої кримської історії, і відвертих вигадок, і знеславлення та оббріхування кримськотатарського народу (кримців) (с. 6–7).

Саме тому, наголошує дослідник, автори книги намагалися зреалізувати два найголовніших завдання: «По-перше, ми знову нагадаємо читачам, що Крим – це Україна, і це не лише політичне гасло. А, по-друге, що історія Криму абсолютно відрізняється від старанно вилізаною і активно поширюваного російського міфу про «Крим Наш». Минуле півострова (як, зрештою, і будь-якого іншого краю) є набагато складнішим, ніж це малюють кремлівські пропагандисти» (с. 8).

У першому розділі «Кримський ханат і його сусіди. XV ст. – 1783 р.» дослідники

С. Громенко, В. Грибовський, В. Джувага, Б. Короленко, С. Цалик описують історію створення, розвитку та занепаду Кримського ханства (1441 – 1783). Особливу увагу автори сфокусували на взаєминах кримських татар з українцями, наголошуючи, що вони не лише між собою постійно ворогували, а від 1624 р. «звичайною справою стали кримсько-козацькі військові союзи» (с. 10), а під час Хмельниччини саме військова допомога Кримського ханства (кіннота Тугай-Бея) стала одним із вагомих факторів успішного початку національно-визвольної війни українців супроти Речі Посполитої. Також у розділі розкриваються методи, за допомогою яких Російська імперія крок за кроком обмежувала суверенітет Кримського ханства й, зрештою, успішно його анексувала.

Дослідники С. Цалик, Р. Пилявець, Г. Бекірова у другому розділі «В тіні двоголового орла. 1783–1918» аналізують імперську добу в історичному розвитку кримських татар, поєднуючи їх із долею українців, оскільки терени Криму та Північної Таврії (між Дніпром і Перекопом) стали єдиною Таврійською губернією. Росія весь час намагалася змусити кримців емігрувати до Османської імперії, а на їх місце завозила росіян і греків. Незважаючи на цей потужний дискримінаційний тиск, кримські татари на півострові пережили національне відродження під впливом ідей свого великого просвітника І. Гаспринського (с. 62).

У третьому розділі «У вихорі революцій. 1917–1920 рр.» науковці С. Громенко, Г. Бекірова, Я. Тинченко, О. Ісаюк, А. Іванець дослідили перебіг революційних подій у Криму, а саме історію підготовки і функціонування першого у XX ст. Курултаю кримських татар; вагому роль

у державотворчих процесах у Криму кримськотатарських лідерів – Н. Челебіджіхана й Д. Сейдамета; вирішення проблеми Чорноморського флоту в Криму; стосунки українців і кримців у добу національно-визвольних змагань і соціальної революції 1917–1921 рр. тощо.

Дослідниця Г. Бекірова у четвертому розділі «Міжвоєнне двадцятиліття. 1921–1941 рр.» аналізує період між початком комуністичного панування в Криму та першою фазою нацистсько-більшовицької війни. Це складна доба для кримців, оскільки, з одного боку, на півострові постала автономна республіка – Кримська АРСР, де офіційними мовами були кримськотатарська і російська, а управлінська верхівка складалася переважно з кримців, з іншого – на початку 1920-х років у Криму розпочався великий голод, від якого постраждали переважно кримські татари, а дещо згодом почалися тотальні сталінські репресії, які призвели до винищення значної частини політичної, творчої та наукової еліти кримців (с. 162).

У п'ятому розділі «Кривава земля, спустошена земля. 1941–1954 рр.» дослідники Я. Антонюк, С. Громенко, Г. Бекірова, В. Трегубов, В. Кіпіані осмислювали низку важливих питань, серед яких: діяльність українських націоналістів у Криму; депортація сталінськими посіпаками понад 250 тис. кримських татар, болгар, вірмен, греків і представників інших етносів Криму до Середньої Азії та Сибіру тощо. Як зазначається у книзі, внаслідок бойових дій, Голокосту й сталінських депортацій число жителів Криму скоротилося втричі – від 1,2 млн. до 400 тис. Оскільки знелюднений півострів суттєво втратив свій соціально-економічний потенціал для

комуністичної метрополії, то в 1945 р. його спочатку позбавили автономії, а в 1954 р. передали до складу Української РСР (с. 187).

Автори П. Вольвач, С. Громенко, В. Бекірова, О. Любовець у шостому розділі «За Київським часом. 1954–1991 рр.» аналізують перебування Криму у складі радянської України (37 років) і наголошують, що за цей короткий, як за історичними мірками, час було перетворено півострів із занедбаного регіону радянської Росії (яким він був усі 33 роки під підпорядкуванням РСФРР) у промисловий, аграрний і туристичний центр СРСР (с. 246). Також дослідники осмислюють правозахисну діяльність українця П. Григоренка, самоспалення кримця М. Мамута, відновлення кримської автономії та підготовку і проведення II Курултая кримськотатарського народу (26–30.06.1991 р.).

В останньому підрозділі книги «Замість післямови» С. Громенко, Б. Короленко, М. Майоров оприлюднили свою рецензію на суто пропагандистську працю «История Крыма», надруковану у Москві у 2015 р. за ініціативою тогочасного міністра культури Російської Федерації (далі – РФ) В. Медінського. У висновках рецензії автори відзначають, що поява книги «История Крыма» вкотре «не стала найбільш ґрунтовним виданням серед собі подібних, не уникнула поширених помилок, не запровадила нових концептуальних підходів та не виявилася шедевром вишуканої словесності... Головним стрижнем видання є оповідь про «російську» історію Криму, український складник минувшини півострова здебільшого просто проігноровано, а кримськотатарський – зумисно замовчано» (с. 313). Саме тому, наголошують

рецензенти, після ознайомлення з цією книгою «складається стійке враження, що вона написана з однією метою – розказати про росіян якнайбільше, а про інших мешканців півострова – якнайменше, і тим самим показати читачеві, чий же Крим «насправді» (с. 314).

Загалом книга «Наш Крим: неросійські історії українського півострова» є вагомим інтелектуальним зброєм у протистоянні в інформаційній війні з РФ. Разом з тим у рецензента є низка зауважень і пропозицій, врахування яких, на його думку, зможе покращити текст і навіть оприлюднити ще одне доопрацьоване видання цієї важливої україноцентральної праці.

По-перше, значним недоопрацюванням авторського колективу є відсутність розділу про перебування Криму у складі Української Держави у 1991–2014 рр., хоча у книзі є стаття О. Любовець «Фантомні болі імперії. Чи могла Україна втратити Крим у 1990-х?». На нашу думку, варто було її виокремити з 6-го розділу (бо хронологічно вона не вписується у його часові рамки) й доповнити ще декількома публікаціями, які показали б, як наступально й агресивно діяла РФ на теренах Криму у політичній, економічній, соціальній, культурній і гуманітарній сферах при повній бездіяльності тогочасної української влади. Проте якби Київ послідовно проводив на півострові політику поміркованої українізації, налагодив взаємовигідну співпрацю з кримськими татарами, посприяв деколонізації й деасиміляції кримських українців, то ситуація у Криму могла змінитися кардинально на користь України. Яскравий приклад цієї думки – відкриття й функціонування у Сімферополі першої

сучасно облаштованої української гімназії, яка, до того ж, активно співпрацювала з НДІУ МОН України.

По-друге, недоліком книги є те, що анексія Криму на початку 2014 р. залишилася поза її межами. Втім з початку тих подій до появи книги «Наш Крим: неросійські історії українського півострова» минуло понад 2,5 року, і як в електронних ресурсах, так і у друкованих виданнях з'явилася чимала кількість публікацій, присвячених початку російської агресії супроти України, її перебігу та наслідкам, які, зрештою, призвели не лише до втрати Криму, а й до війни на Сході України.

По-третє, враховуючи наведені вище пропозиції, було би варто творчому колективу суттєво доопрацювати цю книгу чи навіть підготувати нове видання збірника «Крим – це Україна», в якому обов'язково оприлюднити власну стратегію деокупації Криму.

По-четверте, хоча авторський колектив позиціонує книгу як публіцистичне видання, але, зважаючи на незначну кількість праць такого важливого змісту, цей збірник має бути присутній у всіх бібліотеках шкіл і вишів України як у друкованому форматі, так і на електронних ресурсах у відкритому доступі. Саме тому доцільно було б доповнити доопрацьовану й перевидану книгу розширеним списком літератури і джерел та докладнішою інформацією про авторів, щоб у разі необхідності отримати ще більше важливих знань з цієї актуальної теми.

Таким чином, в умовах російсько-української неоголошеної гібридної війни книга «Наш Крим: неросійські історії українського півострова» є не лише важливим публіцистичним виданням,

яке розкриває складне минуле українців і кримців, деміфологізує імперські, радянські й путінські псевдонаукові наративи щодо історії Криму, але й потужною зброєю супроти російської інформаційної агресії. Маємо надію, що ця праця знайде свого вдумливого читача і допоможе відновити соборність і суверенність Української держави та

остаточно перемогти російських загарбників та їхніх посіпак, оскільки Крим – це Україна!

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук,

завідувач відділу

української етнології НДІУ